

ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ

TRENDS IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES: MARKETING ASPECT

Ірина ГВОЗДЕЦЬКА,
кандидат економічних наук,
Хмельницький національний університет,

Iryna HVOZDETS'KA
Ph.D. in Economics
Khmelnytskyi National University

Постановка проблеми. Проблема формування зовнішньоторговельної політики є нагальною і для України, адже утвердження її державної незалежності започаткувало вихід нашої країни на світову арену як суб'єкта міжнародних економічних відносин. Тому важливим напрямом розвитку для України є її ефективна інтеграція до світового економічного простору. Від успіху зовнішньоекономічної діяльності України залежить її подальший економічний і соціальний розвиток як підсистеми світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій, засвідчує, що означена проблематика є об'єктом дослідження багатьох науковців. Важливість зовнішньої торгівлі підкреслено у роботах таких

зарубіжних вчених, як Дж.Вільямсон [1], Дж.Б.Делонг [2], С.Доурік [2], П.Ліндерт [1], Дж.Б.Наваретті [3], М.Спано [3]. У їхніх дослідженнях вказано на позитивний вплив зовнішньої торгівлі на залучення до світових глобалізаційних процесів.

Дослідження проблем щодо зовнішньої торгівлі країни та залучення її до глобалізаційних процесів знаходяться у центрі уваги таких вчених, як Є.Бендерський [10], Т.Вахненко [12], Б.Губський [8], Д.Лук'яненко [8], А.Мазаракі [9], С.Патика [11], В.Сиденко [8], Т.Циганкова [13], Т.Мельник [10].

Попри всебічне дослідження проблем торговельної діяльності країн є необхідність у додатковому вивченні динаміки зовнішньої торгівлі України та її залучення до світових глобалізаційних процесів. Це і становить мету нашого дослідження.

Встановлено, що глобалізаційні процеси в усіх сферах життєдіяльності людини та суспільства стали нормою подальшої еволюції цивілізації. Сучасний рівень економічних зв'язків між країнами свідчить про трансформацію двосторонніх економічних відносин у багатосторонні, здійснення міжнародного поділу праці у світовому господарстві, зростання масштабів міграції робочої сили та масштабів традиційної зовнішньої торгівлі. Остання перетворюється на засіб безпосереднього обслуговування національних виробничих процесів, інтенсифікації та глобалізації міграції капіталу, активного обміну науково-технічними знаннями, прискореного розвитку сфери послуг, розширення процесів інтеграції економік країн і регіонів.

Міжнародна співпраця, зокрема торгівля, створює економічні та суспільно-політичні відносини, надаючи принципово нові можливості для комунікації, бізнесу, управління, добробуту на особистому, регіональному та національному рівнях. Врахування особливостей комплексу різнобічних факторів впливу поглиблення глобалізаційних процесів, а також особливостей стану країни вимагає об'єднання зусиль держави, бізнесу, громадських та міжнародних організацій, запровадження нових принципів їх взаємодії: партнерства, рівності, відкритості та прозорості. Участь у глобалізаційних процесах надважлива і для України.

Встановлено, що Україна за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2015-2016 роках посіла 79-е місце серед 140 країн світу. Вона втратила найбільше позицій за показниками, які характеризують розвиток інфраструктури, макроекономічне середовище та розвиток фінансового ринку країни.

It has been established that globalization processes became the norm of the further evolution of civilization in all fields of human life and society. The current level of economic ties between the countries shows the transformation of bilateral economic relations into multilateral, the international division of labour in the world economy, the growth of the scale of labour migration and the scale of traditional foreign trade. The latter becomes a means of direct servicing of national production processes, intensification and globalization of capital migration, active exchange of scientific and technical knowledge, accelerated development of service sector, expansion of processes of integration of economies of countries and regions.

International cooperation, in particular trade, creates economic and socio-political relations, providing fundamentally new opportunities for communication, business, governance, and well-being at the personal, regional and national levels. Taking into account the peculiarities of the set of various factors influencing the deepening of globalization processes, as well as the peculiarities of the state of the country, requires the unification of the efforts of the state, business, public and international organizations, the introduction of new principles for their interaction: partnership, equality, openness and transparency. Participation in globalization processes is also of great importance for Ukraine.

It has been established that Ukraine ranked 79th among 140 countries in the index of global competitiveness in 2015-2016. It has lost most of its positions in terms of indicators that characterize the development of infrastructure, the macroeconomic environment and the development of the financial market of the country.

Виклад основного матеріалу. Погляди на глобалізацію різняться і залежать від місця, яке посідають окремі країни у світовій економіці. Глобалізація зміцнює позиції промислово розвинених країн і дає їм значні переваги, менш розвинуті країни, що використовують найчастіше доіндустріальні технології, ризикують залишитися на периферії світового господарства через збільшення технологічного розриву між країнами, що посилять диспропорції між багатими і бідними країнами світу. Проте глобалізація може відкрити для цих країн нові можливості економічного зростання. Нерівномірність соціально-економічного розвитку країн, різниця в рівні добробуту їх громадян, небажання малих держав опинитися під диктатом провідних країн стримують процес глобалізації, перешкоджають формуванню єдиного економічного простору, де всі національні господарства є взаємозалежними.

Активізація участі в глобалізації дуже важлива і для України. За 25 років незалежності їй все ще не вдалось досягти економічного зростання. Економіка України на момент виходу зі складу СРСР мала ознаки монополізму, характеризувалась екстенсивним шляхом розвитку та диспропорційністю.

Унаслідок економічної кризи 1990-1994 років ВВП країни значно знизився. За умов гіперінфляції відбувалась масова бартеризація внутрішньої та зовнішньої торгівлі, розширення «тіньової економіки», згортання виробничої і комерційної діяльності, посилення корупції в державному апараті та відплив капіталу за кордон.

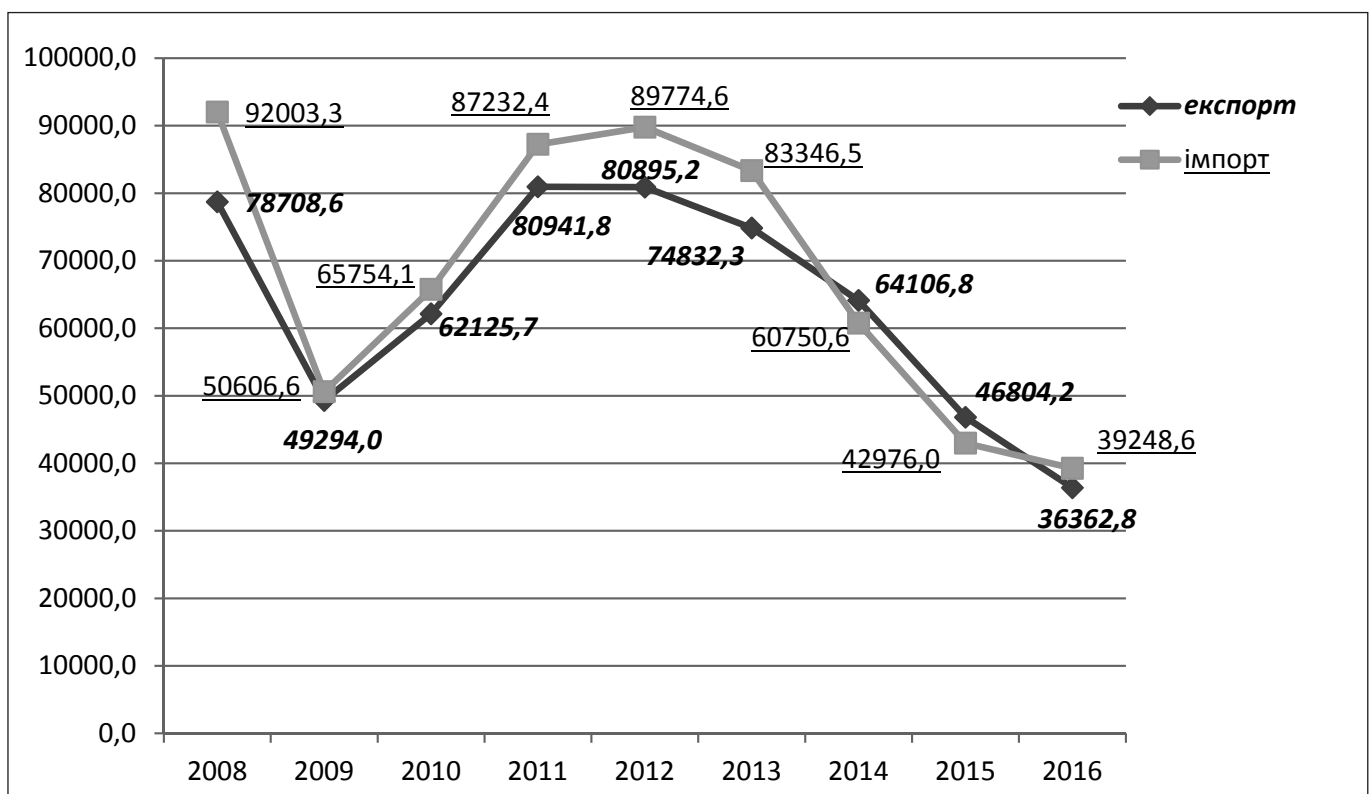
Глобальна фінансова криза 2008-2010 років, яка вважається найгіршою з часів великої депресії,

не оминула і Україну, що стало очевидним восени 2008 року після погіршення ряду економічних показників та повідомлень про фінансові проблеми ряду провідних комерційних банків країни. Причиною кризи 2008 прийнято вважати проблеми на ринку іпотечного кредитування США.

Зовнішня торгівля України у період 2008-2010 років розвивалася під впливом двох визначальних подій: членства у СОТ, набутого у 2008, та вищезгаданої світової фінансово-економічної кризи 2007-2010. Членство в СОТ надало національним експортерам низку переваг, пов'язаних зі скасуванням квотування експорту української металопродукції, зменшенням антидемпінгових обмежень тощо. Разом з тим зміцнення позицій України на зовнішніх ринках не змогло відвернути обвальне скорочення обсягів експорту України. Кризове зменшення зовнішньоторгівельного обороту в Україні досягло пікових значень у четвертому кварталі 2008 року, коли воно склало 33% порівняно з попереднім кварталом, тоді як загалом у світі аналогічний показник становив 20%. Така ситуація значною мірою була спричинена зниженням попиту на традиційні експортні товари України (металопродукцію, хімічну та сільськогосподарську продукцію). Водночас унаслідок девальвації національної валюти та падіння купівельної спроможності населення суттєвого скорочення також зазнав імпорту [4].

Так, в Україні у 2008 році було зафіксовано істотне скорочення попиту на залізо та сталь, що призвело до зменшення обсягів експорту та надходження валюти до української економіки. Восени 2008 та на початку зими 2009 ціни на нерухомість впали на 25%,

Рис. 1. Обсяги експортних та імпортних операцій за період 2008-2016 років, млн дол. США

було призупинено понад 80% будівельних проектів. За оцінкою МВФ, ВВП України за 2009 рік скоротився на 35,6% (179,6 млрд. дол. у 2008 році проти 115,7 млрд. дол. у 2009) [5].

Зовнішня торгівля України, перебуваючи під впливом наслідків світової фінансово-економічної кризи через значний рівень відкритості та одночасної уразливості національної економіки, в той час як зміни світових товарних ринків мали негативний вплив на її розвиток, зазнала нищівного впливу через загострення соціально-політичної ситуації всередині країни у кінці 2013 року. Ці події не могли не вплинути на зовнішньоторговельні операції країни з іншими країнами світу.

Проаналізувавши дані державної служби статистики України, можна зробити висновок, що експортно-імпортні операції після світової економічної кризи

2008 мали негативну тенденцію. Так, у 2009 обсяг експорту склав 49294,0 млн дол. США проти 78708,6 млн дол. США у 2008 р., обсяг імпорту у 2009 був на рівні 50606,6 млн дол. США проти 92003,3 млн дол. США у 2008. Починаючи з 2010, ситуація поступово почала покращуватися, але події 2013 негативно вплинули на зовнішньо-економічні відносини України, а військові дії не дають можливості оговтатися економіці України і до сьогодні [7] (рис. 1).

Розглядаючи географічну структуру експортно-імпортних операцій, необхідно зазначити, що обсяг даних операцій з країнами ЄС мав тенденцію до збільшення у 2016 році, а з країнами СНД – навпаки. Це пояснюється тим, що лівову частину у структурі зовнішньо-економічних операцій серед країн СНД займала Російська Федерація, а військовий конфлікт обмежив співробітництво між Україною та Росією [7] (рис. 2, 3).

Рис. 2. Географічна структура експортних операцій за період 2008-2016 років, млн дол. США

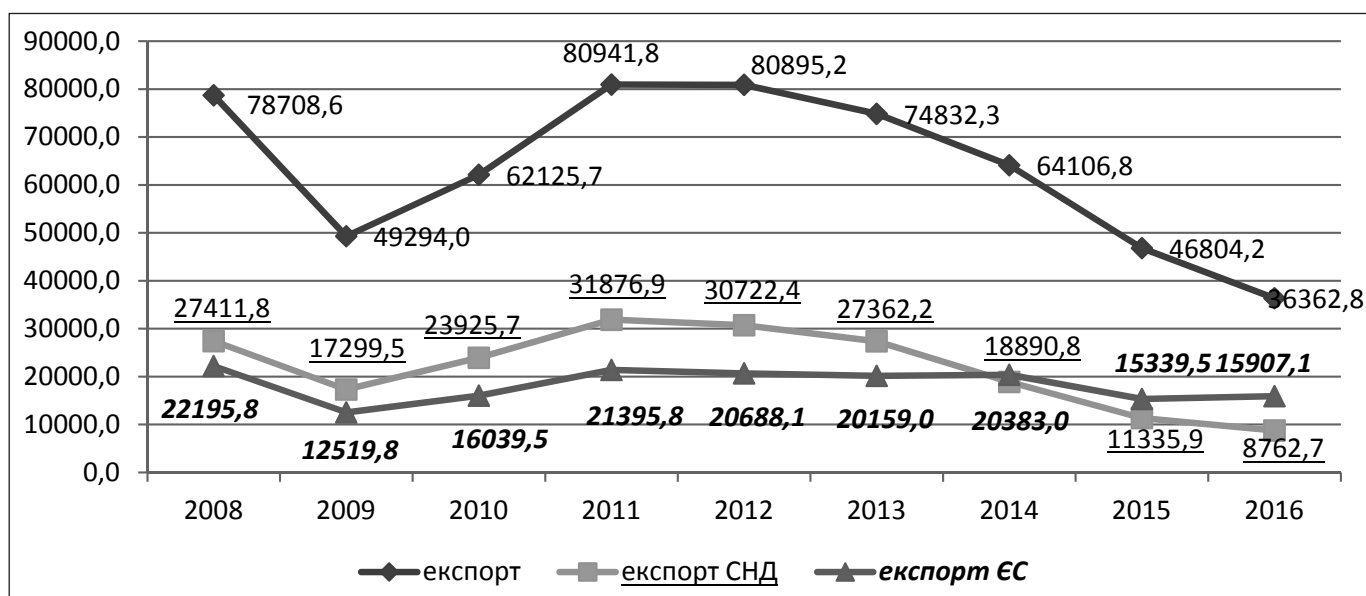
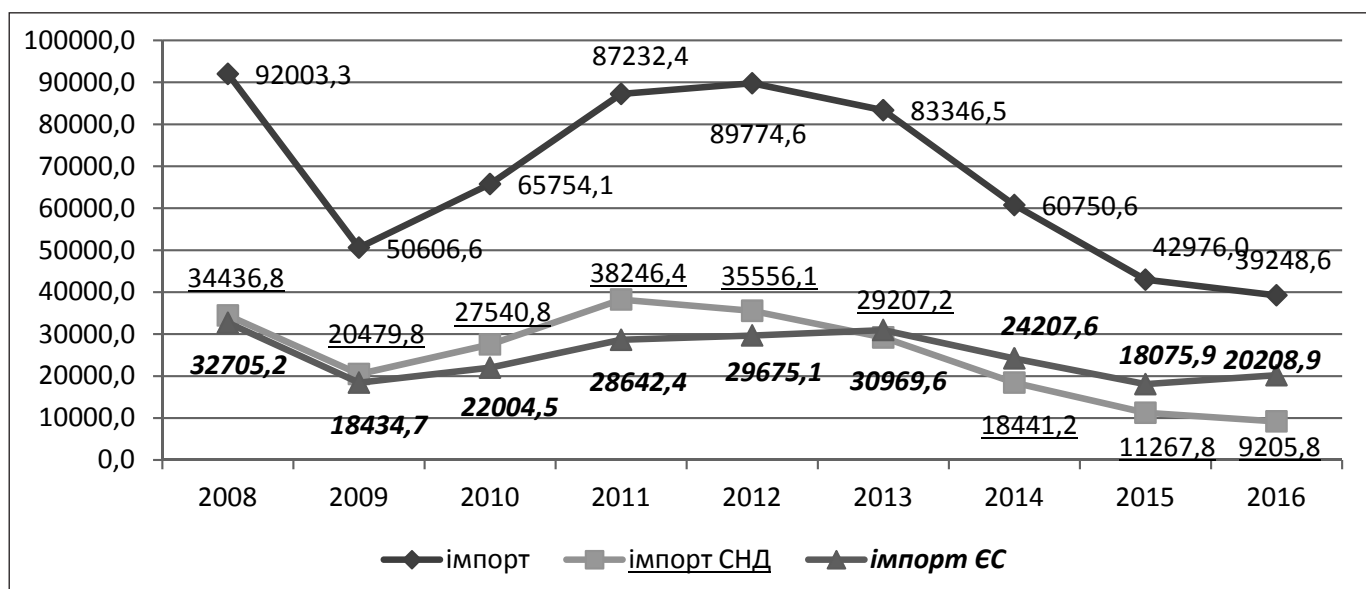

Рис. 3. Географічна структура імпортних операцій за період 2008-2016 років, млн дол. США

Основним партнером у зовнішньо-економічній діяльності України залишається Російська Федерація, проте статистична інформація свідчить про те, що з 2012 року обсяги торгівлі з Росією зменшуються. Так, у 2016 обсяг експорту становив 9,8% (2012 рік – 25,6%), імпорту – 13,1% (2012 – 32,4%) [7] (рис. 4).

У 2016 році продовжилася трансформація географічної структури експорту українських товарів, що почалась у попередні роки. Зокрема, відбувалося зростання ролі країн ЄС та Азії для збуту продукції українських експортерів та імпортерів на тлі зниження ролі країн СНД, насамперед Росії.

Погіршення російсько-українських економічних відносин так чи інакше позначилося на торгівлі України з іншими країнами СНД, наслідком чого стали, як зазначалося вище, доволі високі темпи скорочення

експортно-імпортних операцій саме з цією групою країн. По-перше, у цьому випадку проявилася належність, наприклад, Білорусі та Казахстану до Митного союзу, провідна роль у якому належить Росії. По-друге, погіршення російсько-українських відносин ускладнило економічні зв'язки України з державами Закавказзя та Центральної Азії, які транзитом здійснюються через територію Росії [15].

Набирає обертів співробітництво з Німеччиною (механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного, фармацевтична продукція та Китаєм (електричні та механічні машини, взуття) у сфері імпорту (рис. 5).

Найсуттєвіші експортні поставки протягом 2008-2016 років здійснювався з різними країнами. Основними партнерами були Італія (чорні метали, зернові культури, насіння і плоди олійних рослин),

Рис. 4. Обсяг експортно-імпортних операцій з Російською Федерацією за період 2008-2016 років, %

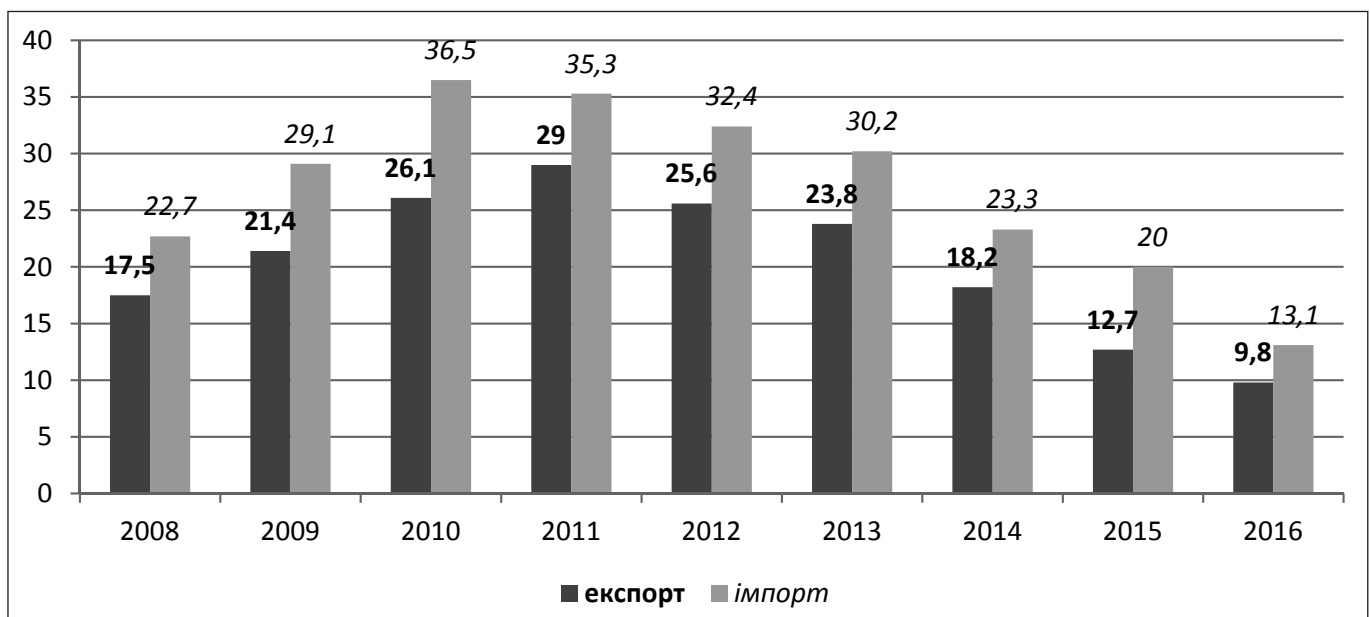

Рис. 5. Обсяг імпортних операцій із Німеччиною та Китаєм за період 2008-2016 років, %

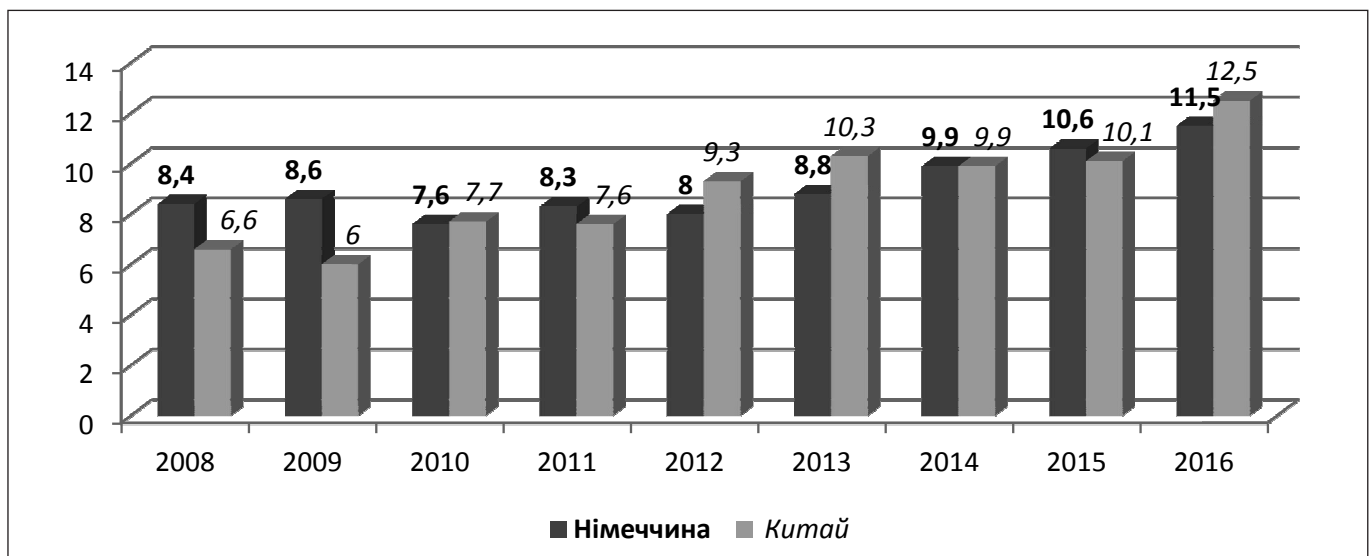

Рис. 6. Обсяг експортних операцій з найбільшими країнами-експортерами за період 2008-2016 років, %

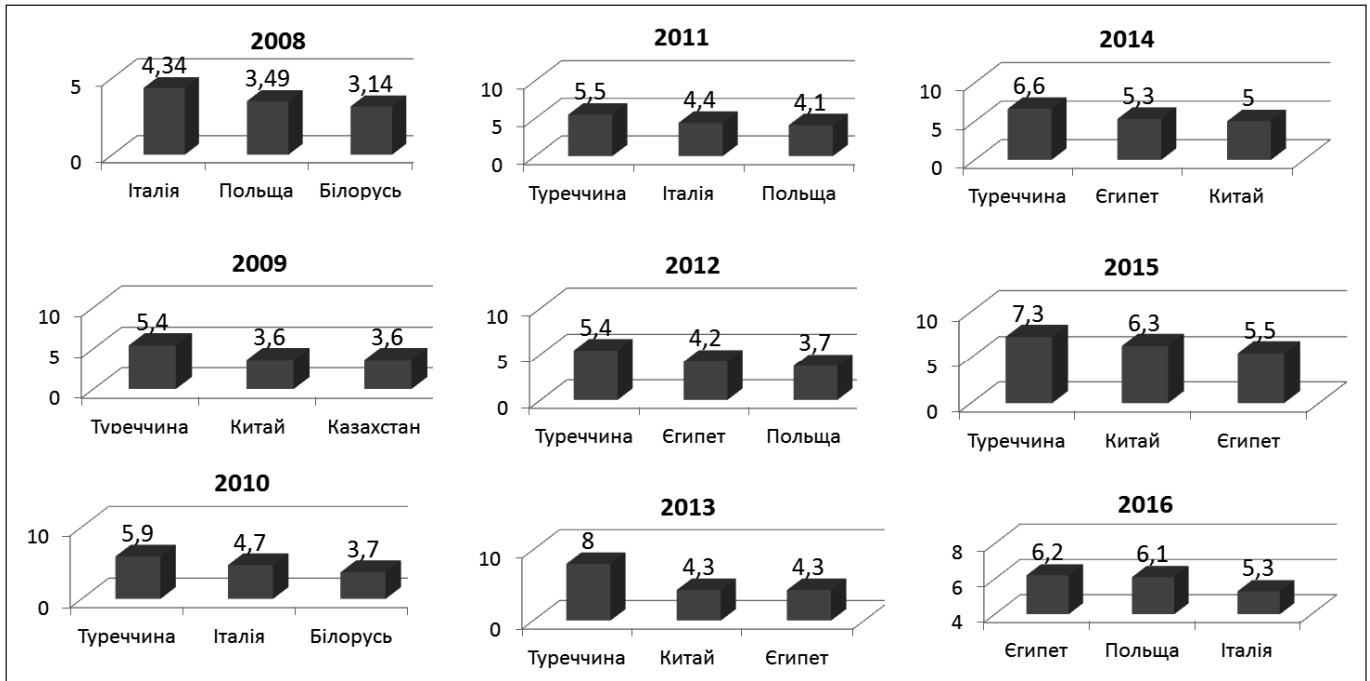

Рис. 7. Рейтинг країн відповідно до індексу глобальної конкурентоспроможності за період 2015-2016 років

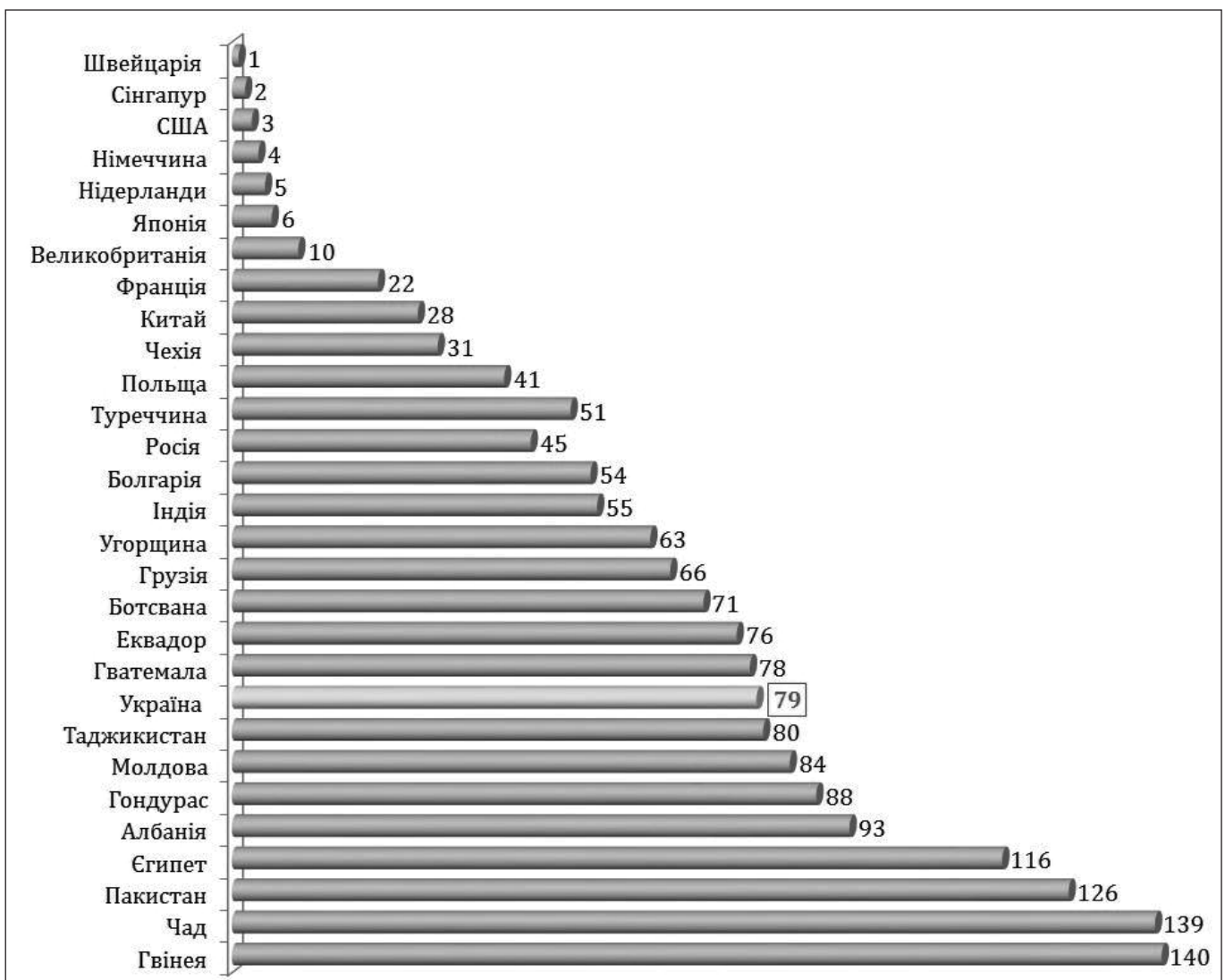
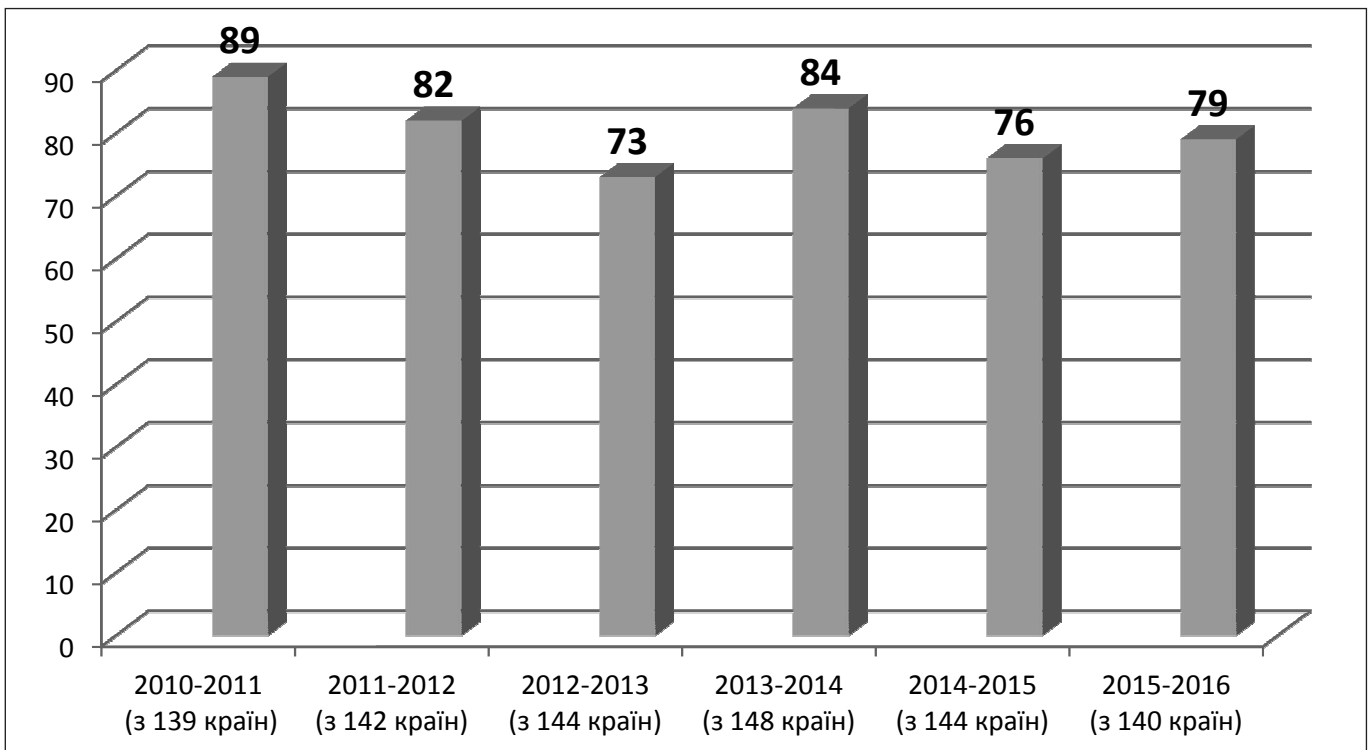

Рис. 8. Позиція України у рейтингу Всесвітнього економічного форуму за індексом глобальної конкурентоспроможності, 2010-2016 роки

Польща (чорні метали, руди, шлак і зола, електричні машини), Білорусь (чорні метали, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, залишки і відходи харчової промисловості), Туреччина (чорні метали, добрива, жири та олії тваринного або рослинного походження), Єгипет (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження), Китай (вироби з чорних металів, залізничні локомотиви, механічні машини), Казахстан (вироби з чорних металів, залізничні локомотиви, механічні машини) [7] (рис. 6).

Падіння експорту викликане зниженням цін на основні статті українського експорту (метали, зерно), а імпорту – значним ослабленням гривні.

Негативне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами у 2016 році становило 2,886 млрд дол. США, тоді як у 2015 році воно було позитивним у розмірі 610,7 млн. дол. США. Згідно з даними Державної служби статистики у 2016 році експорт товарів скоротився порівняно з 2015 на 4,6% (на 1,764 млрд дол. США) – до 36,363 млрд дол. США, імпорт збільшився на 4,6% (на 1,732 млрд дол. США) – до 39,249 млрд дол. США.

Залучення до глобалізаційних процесів безпосередньо залежить від її конкурентоспроможності. Всесвітній економічний форум (World Economic Forum (WEF)) щорічно публікує Глобальний звіт конкурентоспроможності, який визначає ступінь та класифікує конкурентоспроможність країни відповідно до отриманих результатів (чим менший порядковий номер рейтингу, тим конкурентоспроможніша економіка). Для оцінки конкурентоспроможності WEF використовує такі показники: індекс конкурентоспро-

можності, що зростає, та індекс мікроекономічної конкурентоспроможності.

Відповідно до опублікованого дослідження Всесвітнього економічного форуму Україна за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016 посіла 79-е місце серед 140 країн світу [15] (рис. 7).

Багато років поспіль рейтинг очолюють Швейцарія та Сінгапур. У цього річного дослідженні до десятки найконкурентоспроможніших увійшли: США, Німеччина, Нідерланди, Японія, Гонконг, Фінляндія, Швеція та Великобританія.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, які становлять 3 основні групи субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення».

Згідно з даними дослідження у 2015-2016 роках Україна найбільше втратила позицій за показниками, які характеризують розвиток інфраструктури, макроекономічне середовище та розвиток фінансового ринку країни.

За окремими позиціями країна «очолює» списки з кінця, зокрема: за міцністю банків нам присвоєно 140 місце зі 140 країн світу; за регулюванням фондових бірж – 135, за інфляційними змінами – 134 [14].

Динаміку у рейтингу Всесвітнього економічного форуму щодо індексу глобальної конкурентоспроможності протягом 2010-2016 років зображено на рис. 8 [15].

За оцінками експертів, найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу в нашій країні визначено (в порядку зменшення): корупцію, ускладнений доступ до фінансів, інфляцію, політичну

нестабільність, високі податкові ставки, неефективну державну бюрократію, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, часту зміну урядів, обмежувальне регулювання ринку праці, недостатню здатність до інновацій, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я, недостатню освіченість і погану етику робочої сили.

Висновки. Проведений аналіз показників зовнішньої торгівлі показує, що Україна бере активну участь у глобалізаційних процесах, проте має низький індекс конкурентоспроможності. Як наголошують фахівці Національного інституту стратегічних досліджень, зберігається висока концентрація зовнішньоторгівельної діяльності України (понад 70% збуту вітчизняних товарів забезпечують усього 18 країн, більш ніж 80% імпорту надходить також з 18 країн), існує значний нереалізований потенціал розширення географії торгівлі.

Трансформація української зовнішньої торгівлі, яка розпочалася в результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, протягом 2014-2015 не лише істотно прискорилася, а й набула нових ознак. Останні пов'язані насамперед із гібридною війною, яку Росія веде проти України. І російсько-українські економічні відносини стали однією зі складових цієї війни. Українська влада має докласти зусиль для максимального використання на світовому ринку своїх конкурентних переваг, зокрема у сфері виробництва продовольства. Тим більше, що зростання світового попиту на продовольство робить його вагомим інструментом не лише у сфері геоекономіки, а й у сфері геополітики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Peter H. Lindert, Jeffrey G. Williamson Does Globalization Make the World More Unequal? URL: <http://www.nber.org/chapters/c9590.pdf>
2. Steve Dowrick, J. Bradford DeLong Globalization and Convergence URL: <http://siteresources.worldbank.org/>
3. Наваретти Дж.Б. Спано М. Открытость, экономический рост и бедность. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/>
4. Клименко І.В., Федірко О. А., Ус І. В. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період: аналіт. доп. К., НІСД, 2011. 120 с.
5. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її. Вісник НБУ. 2009. №8. С.4-10.
6. Сивульний М.І. Національні особливості фінансової кризи. Фінанси України. 2009. №7. С.3-19.
7. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Губский Б., Лукьяненко Д., Сиденко В. Интернационализация украинской экономики. Экономика Украины. 2000. № 9. С. 16-25.
9. Мазаракі А., Мельник Т. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2011. № 2. С. 5-14.
10. Бендерский Е. Реалии мирохозяйственных процессов и место в них Украины. Экономика Украины. 2000. № 1. С. 70-74.
11. Кваша С., Патыка Н. Направления и проблемы интеграции Украины в мировое экономическое пространство. Экономика Украины. 2001. № 9. С. 77-81.
12. Вахненко Т. Товарный экспорт Украины в системе мирохозяйственных связей. Экономика Украины. 2006. № 6. С. 73-84.
13. Циганкова Т.М. Оцінка розвитку маркетингової діяльності українських експортерів. Маркетинг в Україні. Травень-червень, 2013. № 3 (25). С. 40-45.
14. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?Itemid=350&catid=8&id=1763:ukrajinska-zovnishnya-torgivlya-zmina-vektoru-trivae&option=com_content&view=article
15. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016 рр. Економічний дискусійний клуб URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>

REFERENCES

1. Peter H. Lindert, Jeffrey G. Williamson. Does Globalization Make the World More Unequal? Available at: <http://www.nber.org/chapters/c9590.pdf>.
2. Dowrick S., Bradford J. DeLong. Globalization and Convergence. Available at: <http://siteresources.worldbank.org/>
3. Navaretty Dzh.B., Spano M. Otkrytost', ekonomicheskij rost i bednost' [Openness, economic growth and poverty]. Available at: <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/> [in Russian].
4. Klymenko I.V., Fedirko O.A., Us I.V. Try roky chlenstva u SOT: tendentsii zovnishnoi torhivli Ukrainy u postkryzoviy period [Three years of membership in the WTO: trends of Ukraine's foreign trade in the post-crisis period]. Kyiv, NISD, 2011, 120 p. [in Ukrainian].
5. Petryk O. Finansova kryza v Ukraini ta zakhody shchodo ii podolannia [Financial crisis in Ukraine and measures to overcome it]. Visnyk NBU, 2009, no. 8, pp. 4-10 [in Ukrainian].
6. Syvulnyi M.I. Natsionalni osoblyvosti finansovoi kryzy [National features of the financial crisis]. Finansy Ukrainy, 2009, no. 7, pp. 3-19 [in Ukrainian].
7. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Gubskij B., Luk'janenko D., Sidenko V. Internatsionalizatsiia ukrainskoj ekonomiki [Internationalization of the Ukrainian economy]. Ekonomika Ukrainy, 2000, no. 9, pp. 16-25 [in Russian].
9. Mazaraki A., Melnyk T. Suchasni tendentsii ta chynnyky rozvytku zovnishnoi torhivli Ukrainy [Modern trends and factors of development of foreign trade of Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, 2011, no. 2, pp. 5-14 [in Ukrainian].
10. Benderskyi E. Realii mirohozjajstvennyh processov i mesto v nih Ukrainy [Realities of world economic processes and the place of Ukraine among them]. Ekonomika Ukrainy. 2000, no 1, pp. 70-74 [in Russian].
11. Kvasa S., Patyka N. Napravlenija i problemy integracii Ukrainy v mirovoe ekonomicheskoe prostranstvo [Directions and problems of Ukraine's integration into the world economic environment]. Ekonomika Ukrainy, 2001, no. 9, pp. 77-81 [in Russian].
12. Vahnenko T. Tovarnyj eksport Ukrainy v sisteme mirohozjajstvennyh svjazej [Ukraine's commodity exports in the system of global economic relations]. Ekonomika Ukrainy, 2006, no. 6, pp. 73-84 [in Russian].
13. Tsyhankova T.M. Otsinka rozvytku marketynhovoї diialnosti ukrainskykh eksporteriv [Assessment of the development of marketing activities of Ukrainian exporters]. Marketynh v Ukraini, Travencherven, 2013, no. 3 (25), pp. 40-45 [in Ukrainian].
14. Kulytskyi S. Pytannia transformatsii ukrainskoj zovnishnoi torhivli na suchasnomu etapi [The question of the transformation of Ukrainian foreign trade at the present stage]. Tsentri doslidzen sotsialnykh komtsnikatsii NBUV. Available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?Itemid=350&catid=8&id=1763:ukrajinska-zovnishnya-torgivlya-zmina-vektoru-trivae&option=com_content&view=article [in Ukrainian].
15. Pozytytsiia Ukrainy v reitynhu krain svitu za indeksom hlobalnoi konkurentospromozhnosti 2015-2016 rr. [The position of Ukraine in the world ranking according to the index of global competitiveness 2015-2016]. Ekonomichnyi dyskusijnyi klub. Available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0> [in Ukrainian].